

Mariusz ANTOLAK¹, Wiesław SZYSZKOWSKI²

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

¹ Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa

² Wydział Nauk Społecznych,

Olsztyn, Polska

e-mail: mariusz.antolak@uwm.edu.pl, wieslaw.szyszkowski@uwm.edu.pl

FUNKCJONOWANIE KRZYŻA PRZYDROŻNEGO W KRAJOBRAZIE KULTUROWYM POLSKI

ROADSIDE CROSSES IN POLAND'S CULTURAL LANDSCAPE

Słowa kluczowe: krzyż przydrożny, Polska, krajobraz kulturowy, droga

Key words: *roadside cross, Poland, cultural landscape, way*

Streszczenie

Krzyż funkcjonuje w krajobrazie kulturowym Polski od wieków, pełniąc rolę strażnika sfery sakralnej i będąc swoistym totemem narodowym. Jest akcentem kulturowym sytuowanym na przecięciach osi kompozycyjnych. Podkreśla rangę punktów węzłowych. Jest czytelny w krajobrazie z dużych odległości i stanowi mistyczne wprowadzenie do *sacrum*. Krzyż jest obiektem kultu religijnego, miejscem odprawiania modlitw, pamiątką pielgrzymek, wypadków drogowych czy ważnych wydarzeń historycznych (np. "krzyż smoleński" pod Pałacem Prezydenckim w Warszawie). Pełni niekiedy rolę "opiekuna domu". Stanowi także wyróżnik przestrzeni wyznaniowej regionu. Wykonany z drewna, kamienia, żelaza lub innych materiałów, przyozdabiany i stawiany przez lokalną społeczność jest jej własnością i dumą.

Celem pracy jest przedstawienie motywu krzyża we współczesnym krajobrazie kulturowym Polski w aspekcie sakralnym, krajobrazowym i społecznym.

Abstract

For ages, the cross has been a feature of the Polish cultural landscape. It has functioned as a guardian of the sacred sphere and a national totem. The cross is also a landmark, often erected at intersections of composition axes. It highlights the role of road junctions. A roadside cross is clearly visible in the landscape, even from a long distance, and serves as a mystic entry to the sacred sphere. The cross is an object of religious cult and a place where people pray. It can commemorate pilgrimages, road accidents or important historic events (for example, the Smolensk cross in front of the Presidential Palace in Warsaw). Sometimes, a cross is 'a home guardian'. It is also a distinguishing feature of the region's confession and religion. It can be made of wood, stone, iron or other materials. Mounted and adorned by a local community, it becomes an object that people own and take pride in.

This article is a presentation of the cross as a motif in the contemporary cultural landscape of Poland, in the sacral, landscape and social context.

WPROWADZENIE

Krzyż przydrożny pełni współcześnie ważną rolę w krajobrazie kulturowym Polski. Spełnia on rolę akcentu kulturowego, sytuowanego często przy punktach węzłowych, na przecięciu osi kompozycyjnych. Jest to element dobrze widoczny nawet z dużych odległości (fot. 1). Jego obecność w wielu przypadkach podkreślają towarzyszące mu nasadzenia roślin ozdobnych: drzew, krzewów i roślin zielnych. Krzyż funkcjonuje w krajobrazie jako wyznacznik sfery *sacrum*.

Walorów krajobrazowych krzyżom mają dodawać ozdoby. Najczęściej krzyże dekorowane są sztucznymi kwiatami, wstążkami oraz zniczami zapalonymi w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Krzyżom często towarzyszą niskie ogrodzenia. Opiekę nad krzyżami sprawują okoliczni mieszkańcy. Dekoracje wymieniane są głównie przed ważnymi uroczystościami kościelnymi: Wielkim Piątkiem, Bożym Ciałem, majowymi nabożeństwami ku czci Najświętszej Maryi Panny oraz przed odpustami.

W przeszłości krzyże przydrożne były ważnymi punktami orientacyjnymi, miejscami modlitwy i manifestacji religijności. Nowe obiekty nie prezentują wysokiego kunsztu artystycznego. Celem pracy jest przedstawienie motywu krzyża we współczesnym krajobrazie kulturowym Polski w aspekcie sakralnym, krajobrazowym i społecznym.

SYMBOLIKA KRZYŻA

Krzyż jest najstarszym symbolem noszącym znamię *sacrum*. Linie wyznaczające kierunki: prawo-lewo, góra-dół, niebo-ziemia, słońce-księżyc, przecinają się tworząc krzyż, który wyznacza jakiś porządek, określa środek, prowadzi do centrum siły i życia. Znak krzyża jest starszy od symbolu Jezusa Chrystusa, a jego obecność można dostrzec już w starożytnych cywilizacjach (Ziehr, 1998). Występowanie krzyża w kulturze ludów Bliskiego Wschodu, Egipcjan, Greków, Rzymian, Chińczyków, Azteków czy Majów jako symbolu religijnego i elementu dekoracyjnego potwierdzają badania archeologiczne.

W kulturze słowiańskiej, a tym samym polskiej, znak krzyża symbolizował życie i ogień, będąc centrum kultu sił przyrody, a w szczególności słońca. Miał przynosić ludziom szczęście i dobrobyt, sprowadzać deszcz oraz zapewniać przychyłność bogów (Czerwiński, 2012).

W starożytnym Egipcie pojawia się motyw krzyża wpisanego w okrąg wraz z orłem jako symbol życia wiecznego, zaś faraonowie przedstawiani byli ze znakiem „anch” w ręku. „Anch” to klucz życia, znak opieki, symbolizujący życie doczesne oraz życie po śmierci.

Natomiast Aztekowie opierali wszechświat na czterech obszarach świata, które wydzielone zostały przez krzyż, w środku którego umieszczano boga ognia. Cztery kierunki wyznaczone przez krzyż określały porządek kosmograficzny oraz cztery światy z minionej epoki. W tym przypadku krzyż odgrywał rolę czasową jak również przestrzenną (Ziehr, 1998).

W starożytności, w pierwszym stuleciu przed Chrystusem krzyż stał się narzędziem tortur i egzekucji. Zwyczaj krzyżowania został przejęty od Kartagińczyków przez Persów, a po pierwszej wojnie punickiej ten haniebny i odrażający rodzaj egzekucji zaczęli stosować Rzymianie (Kalinowski, 2010). Śmiercią męczeńską na krzyżu zmarł Chrystus, jednak krzyż stał się symbolem rozpoznawczym chrześcijan w Cesarstwie Rzymskim dopiero w czwartym stuleciu n. e. Do tego czasu nie przedstawiano bezpośrednio męki Chrystusa, a znakiem zbawienia były inne przedmioty i zwierzęta (Ziehr, 1998).

KULT KRZYŻA

Przed wydaniem edyktu mediolańskiego w 313 roku przez cesarza Konstantyna Wielkiego, chrześcijanie nie mogli oficjalnie wyznawać swojej wiary ani demonstrować symboli swojego wyznania. Po nadaniu chrześcijaństwu statusu religii państwowej, można było umieszczać krzyże w miejscach publicznych (Czerwiński, 2012). Pierwsze wieki chrześcijaństwa charakteryzowały się dynamicznym rozwojem myśli teologicznej. Ojcowie Kościoła prowadzili dialog wokół krzyża nie tylko z Żydami, Rzymianami czy poganami, ale również między sobą. W krzyżu dostrzegano nie hańbę lecz zbawienie, przez co krzyż stał się największym symbolem wiary. Kult krzyża zaczął rozwijać się w czwartym wieku po Chrystusie (Ziehr, 1998). W państwach przyjmujących chrześcijaństwo za religię państwową, coraz częściej w krajobrazie pojawiały się krzyże. Umieszczano je na budynkach sakralnych, nagrobkach, cmentarzach, jak również jako obiekty wolnostojące, fundowane przez różne osoby. Krzyże przydrożne stały się nieodłącznym elementem krajobrazu i kultury polskiej. Na ziemiach polskich liczba krzyży przydrożnych w porównaniu z innymi krajami europejskimi jest imponująca. Stawiano je na rozstajach dróg, przy wjazdach do wsi, pośród pól, w okolicach domostw i dworów, a każdy wznoszony był w określonej intencji (Czerwiński, 2012).

RODZAJE KRZYŻY PRZYDROŻNYCH

Krzyże można w Polsce spotkać w niemal każdym miejscu. Od momentu przyjęcia chrześcijaństwa, w naszym kraju powszechnie zaczęto stawiać krzyże drewniane, których miejsce powoli zajmowały krzyże żelazne – kute oraz kamienne, wykonane z piaskowca lub wapienia. Najczęściej pojawiały się w miejscach uznawanych za szczególne przez mieszkańców, stając się tym elementem krajobrazu, który wyrażał cześć oddawaną Bogu (Pelcowa, 2011). Fundatorami krzyży drewnianych w czasach pańszczyźnianych były dwory, które udostępniały surowiec ze swoich lasów. Hojność i bogobojność właścicieli ziemskich mierzone były w ilości postawionych krzyży, a także w ich wielkości. Najczęściej występującą formą są krzyże proste. Przybijano do nich drewnianą lub metalową figurę Chrystusa, nad którą umieszczano metalowy daszek, uformowany z paska blachy w postaci łuku. Często wycinano dłutem datę powstania takiego krzyża oraz nazwiska lub inicjały fundatorów oraz formuły

modlitewne na przykład: *Któryś za nas cierpiał rany, Jezu Chryste zmiłuj się nad nami*. Takie krzyże można spotkać na terenie całego kraju.

Kolejnym rodzajem są krzyże z rzeźbionymi gałkami i trójlistne. Końce krzyża były ozdabiane wyciosanymi, rzeźbionymi lub tłoczonymi gałkami. Na Podlasiu i Kaszubach ramiona krzyża często zakończone były w formie trójlistnej. Figura Chrystusa była zwykle wykonana z żelaza i niekiedy osłonięta daszkiem. Z kolei na Mazowszu, najczęściej pojawiają się krzyże z daszkiem. Mają one stosunkowo krótkie, skośnie ścięte ramiona, do których przybijano deseczki, tworzące trójkątny daszek wysunięty do przodu, aby chronić figurę Chrystusa. Na Warmii daszek miał formę szerokiego, półokrągłego okapu, jednak nie zakrywał końców ramion.

Krzyże z kapliczką umieszczoną w miejscu przecięcia się belek, można spotkać na terenie całej Polski, jednak najczęściej w Małopolsce. W kapliczce znajdowały się figury Matki Boskiej i świętego Jana, adorujących Ukrzyżowanego, czasami pojawiała się również figura Marii Magdaleny.

Zdobienie drewnianych krzyży narzędziami i godłami Męki Pańskiej, figurami świętych i aniołów na całej powierzchni miało swój początek w baroku. Narzędzia wykonywano z drewna bądź metalu. Również w czasach późniejszych dekorowano krzyże w ten sposób, obecnie spotykane są one coraz rzadziej.

Drewniane krzyże prawosławne, z dwiema lub trzema poprzecznymi belkami występują najczęściej na południowo-wschodnich terenach naszego kraju. Stoją one przy wjeździe do wsi, a także w ich głębi, często można spotkać całe skupiska krzyży wotywnych. Na krzyżach prawosławnych nie ma figury Chrystusa (Czerwiński, 2012). Krzyże polne zmieniały swój charakter z biegiem czasu. Po zbutwieniu belki wkopywano ją powtórnie, wskutek czego „malowały” na starość. Oprócz przydrożnych krzyży drewnianych, na terenach obfitujących w kamień nadający się do obróbki rzeźbiarskiej, stawiano również krzyże kamienne. Fundowane były przez społeczności wiejskie i bogatych chłopów. Najbogatsze tradycje stawiania kamiennych krzyży obserwujemy w Małopolsce i na Górnym Śląsku oraz na Lubelszczyźnie. Kamienne krzyże wpisały się również w krajobraz Łemkowszczyzny.

Krzyże wykonane z kamienia przybierają różne formy. Najczęściej osadzone są na wąskich postumentach, mają proste bądź trójlistne ramiona. Najstarsze z nich zdobione są godłami Męki Pańskiej, figurą Chrystusa, bądź świętych, często pod stopami Ukrzyżowanego znajduje się czaszka – symbol praojca Adama, zaś nad głową tabliczka z tytułem winy. Na krzyżach bez figury w miejscu przecięcia ramion widnieje korona cierniowa. Ciekawą formą krzyży kamiennych są kolorowe krzyże orawskie. Są one barwnie pomalowane, ustawione na wysokich postumentach z gzymsami. Trzony postumentów zdobią płaskorzeźby Maryi oraz aniołów (Czerwiński, 2012).

Przydrożne krzyże żelazne można spotkać w całej Polsce. Wśród nich należy wyróżnić krzyże kute, wykonywane przez wiejskich kowali, które mogły być pełne na całej powierzchni lub ażurowe oraz krzyże seryjnie odlewane. Końce ramion kutych krzyży przybierają formę liści, serca, lilii, trójliści, półksiężyców, małych krzyży oraz gałek. Ramiona krzyży ażurowych przyjmowały najczęściej formę trójliści.

Specyficzną cechą krzyży podlaskich i suwalskich jest półksiężyc umieszczony u podstawy, symbolizujący Najświętszą Maryję Pannę oraz narzędzia Męki Pańskiej. Na mazowieckich i podlaskich krzyżach pojawiają się ozdoby w formie gałązek, ptaków oraz aniołów. Najstarsze kute krzyże nie mają wizerunku Chrystusa. Zarówno krzyże kowalskie, jak i żeliwne osadzano na kamiennych lub betonowych cokołach, czasami bezpośrednio wbijano w ziemię lub zalewano w ziemi betonem. Krzyże żeliwne były szersze od kutych, na końcach ramion miały gałki, a ich powierzchnie zdobiły ażurowe ornamenty. Figura Chrystusa była wykonywana oddzielnie. Skromne, gładkie odlewane krzyże bez zdobień, jedynie z gałkami na końcach ramion, figurą Chrystusa i tabliczką z napisem INRI najczęściej można spotkać na Mazowszu, Podlasiu, Warmii i Lubelszczyźnie (Czerwiński, 2012).

MOTYWACJE STAWIANIA KRZYŻY PRZYDROŻNYCH

Najwięcej krzyży przydrożnych na ziemiach polskich wzniesiono w XVII w., a każdy z nich powstał nieprzypadkowo, odwołując się do ważnych wydarzeń zarówno społecznych, jak i indywidualnych. Krzyże stawiano w określonych intencjach błagalnych, dziękczynnych oraz pokutnych, stały się również elementem upamiętnienia pochówku, nagłej śmierci czy uderzenia pioruna (Górecki, 2003).

Współcześnie najwięcej krzyży znajduje się w regionach, których ludność charakteryzuje się szczególną religijnością (np. województwo podlaskie). W niektórych miejscach mamy do czynienia ze znacznym nasyceniem przestrzeni tymi symbolami (fot. 2). Znajdują się one bowiem praktycznie przed każdym domem oraz wzdłuż wszystkich dróg, w odległości kilku, kilkuset metrów od siebie. Krajobraz jest wówczas przesycony patosem i religijnością.

Przyczyn pojawiania się krzyży w krajobrazie jest wiele. Najczęstszym powodem ich stawiania są motywacje wierzeniowo-demonologiczne. Krzyże miały bowiem na celu sakralizację przestrzeni uważanej za demoniczną. Miejsca w których straszyło, gdzie pojawiały się duchy, przez obecność krzyża stawały się wolne od złych mocy. W tym przypadku przydrożne obiekty sakralne pełniły funkcję zabezpieczającą.

Krzyż pełnił też często rolę "opiekuna domu". Motywacje wierzeniowo-magiczne powiązane były z prewencją epidemiologiczną. Postawienie krzyży w granicach miasta i na rozstajach dróg miało uchronić wioskę przed nadchodzącą epidemią cholery, tyfusu lub "hiszpanki". Krzyże tego typu posiadały w wielu przypadkach dwa poprzeczne ramiona.

Motywacje typowo religijne odwołują się do przekonań i wartości wyznania katolickiego. Krzyże pojawiały się na pamiątkę przeprowadzonych rekolekcji misyjnych lub jako wyraz wiary fundatorów. Niekiedy obiekty tego typu stawiano w sytuacji, gdy w najbliższej okolicy nie było świątyni. Przydrożne obiekty sakralne były również rodzajem wotum mieszkańców, rodziny bądź jednostki za otrzymane łaski, ocalenie życia, uchronienie domostwa przed żywiołami, za obfite plony (motywacje dziękczynne). Część z przydrożnych krzyży była stawiana w celu upamiętnienia miejsca pochówku, szczególnie ofiar epidemii oraz poległych żołnierzy (liczne są

obiekty pochodzące z okresu I wojny światowej). Kolejnym z powodów, dla którego stawiano tego typu obiekty są motywacje ekspiacyjne (krzyże pokutne). Jednym z ważniejszych powodów stawiania krzyży było oznaczanie miejsc granicznych. Pod krzyżami, które stawiano na czterech krańcach wsi wkopywano niekiedy teksty Ewangelii (Kurpie) (Adamowski, 2011).

Specyficznym typem obiektów sakralnych są krzyże przyszlakowe, stawiane przy szlakach turystyki pieszej w górach oraz na samych szczytach górskich (fot. 3). Powody ich stawiania są różne, np. krzyż na Giewoncie ustawiono na pamiątkę 1900 urodzin Jezusa Chrystusa. Nowe krzyże pojawiające się przy drogach, najczęściej upamiętniają ofiary wypadków samochodowych (Piechnik, 2011).

WSPÓŁCZESNE FUNKCJONOWANIE KRZYŻA W KRAJOBRAZIE – KRZYŻE POWYPADKOWE I KRZYŻ SMOLEŃSKI

Wiele osób uważa stawianie katolickich symboli religijnych w miejscach publicznych za dyskryminację w stosunku do osób innego wyznania. Przepętnienie polskiej przestrzeni publicznej symboliką i religijnością budzi ogólne zdziwienie wśród obcokrajowców (np. przydrożny cmentarz). Czy droga, która jest miejscem publicznym, powinna być zdominowana przez symbole religijne określonego wyznania? Czy przydrożny krzyż, stojący w rowie nie jest obrażą Boga?

Jednym z powodów stawiania krzyży przydrożnych jest oznaczenie miejsc, w których miał miejsce wypadek drogowy. Miejsca takie wywołują w społeczeństwie mieszane uczucia. Z należytą czcią traktowane są jednak praktycznie tylko przez osoby bliskie ofiarom. Niekiedy krzyże te są nawet święcone. Dobrym przykładem jest ceremonialnie poświęcony krzyż stojący w Sieklukach koło Radomia, miejscu tragicznej śmierci w wypadku drogowym biskupa Jana Chrapka. Zapalane są przy nich znicze, ustawiane sztuczne kwiaty. Problem jest poważny, gdyż liczba krzyży rośnie w dużym tempie. Według danych Komendy Głównej Policji i Krajowej Rady Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego w 2011 r. doszło do 40 065 wypadków drogowych, w których zginęło 4189 osób. Ilość nowo stawianych krzyży powypadkowych znacznie przewyższa ilość obiektów stawianych w innych celach. Krzyże powypadkowe mogą stanowić przestrożę dla kierowców, a także duże zagrożenie bezpieczeństwa ruchu drogowego.

Najgłośniejszym w ostatnich czasach przykładem krzyża przydrożnego jest „krzyż smoleński”, usytuowany 15 kwietnia 2010 r. przed Pałacem Prezydenckim przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie. Został on postawiony przez harcerzy z różnych związków ruchu skautowego, w celu promowania idei budowy w tym miejscu pomnika oraz w celu propagowania ideałów ruchu harcerskiego. Przed Pałacem stał on przez okres 5 miesięcy, głównie za sprawą oporu grupy osób określających się jako „obroncy krzyża”. Zarówno przeciwnicy, jak i zwolennicy obecności krzyża przed Pałacem Prezydenckim organizowali własne wiece i manifestacje, pełnili przed krzyżem całodobowe warty. Postawienie krzyża i późniejsze działania wokół jego przeniesienia w inne miejsce, doprowadziły do dyskusji społecznej

i sporów na tle światopoglądowym oraz politycznym. Konflikt w sprawie krzyża przerodził się z czasem w dyskusję o obecności znaku krzyża w przestrzeni publicznej. Na terenie całej Polski pojawiła się „moda” na krzyże smoleńskie jako epitafia bądź odrębne obiekty. Pojawiła się również fala prześmiewczych gier i stron internetowych związanych z tą tematyką.

Jednym z medialnych pomysłów mających na celu ograniczenie stawiania tego typu obiektów jest możliwość opodatkowania nowych krzyży przydrożnych. Na początku 2012 r. pojawiła się informacja o tym, jakoby starostwo powiatowe w Gdańsku wprowadziło podatek od krzyży (1zł dziennie za 1 m²), w celu poprawienia bezpieczeństwa i widoczności na drogach (Nykiel, 2012). Sprawa została na tyle nagłośniona, że Zarząd Powiatu Gdańskiego musiał wydać oficjalne sprostowanie w tej sprawie. „Walkę” z przydrożnymi krzyżami toczono w Warszawie, gdzie pracownicy Zarządu Dróg Miejskich usuwali pod osłoną nocy krzyże ustawione w miejscach śmiertelnych wypadków. Podobne próby podejmowano również w Bydgoszczy.

FUNKCJONOWANIE KRZYŻA PRZYDROŻNEGO W POLSKIM USTAWODAWSTWIE

Zgodnie z aktualnie obowiązującym prawem (Ustawa, 1994), krzyż przydrożny jest obiektem małej architektury, czyli obiektem budowlanym. Ulokowanie tego typu obiektów nie wymaga pozwolenia na budowę. Zgodnie z tym samym aktem prawnym, rozbiórka lub usunięcie krzyża przydrożnego nie wymaga pozwolenia. Nie istnieje również obowiązek wcześniejszego zgłoszenia budowy takiego obiektu organowi architektoniczno-budowlanemu. Krzyże przydrożne jednak nie są i nie mogą być usuwane z poboczy dróg. Głównym problemem okazuje się silny opór społeczeństwa lub obawa przed tym oporem. Zgodnie z ustawą o drogach publicznych (Ustawa, 1985), istniejące w pasie drogowym obiekty budowlane, które nie powodują zagrożenia i utrudnień ruchu drogowego i nie zakłócają wykonywania zadań zarządu drogi, mogą pozostać w dotychczasowym stanie. Zgodnie z tym samym dokumentem zabrania się dokonywania w pasie drogowym czynności, które mogłyby zagrażać bezpieczeństwu ruchu drogowego poprzez lokalizację obiektów budowlanych nie związanych z potrzebami zarządzania drogami lub potrzebami ruchu drogowego. Jeżeli budowa obiektu małej architektury w obrębie pasa drogowego nastąpiła bez zezwolenia zarządcy drogi lub niezgodnie z warunkami podanymi w tym zezwoleniu właściwy zarządca drogi powinien wydać decyzję administracyjną o przywróceniu do stanu poprzedniego.

Współcześnie wiele krzyży, szczególnie drewnianych, niszczeje i ginie bezpowrotnie. Wartościowe obiekty są niekiedy objęte prawną ochroną poprzez wpisanie do rejestru lub ewidencji zabytków lub ustanowienie pomnika przyrody (np. krzyż we wsi Kania w województwie wielkopolskim). Ich konserwacja i ochrona nie należy jednak do zabiegów najłatwiejszych.

PODSUMOWANIE

Poeci nazywali Polskę krainą mogił i krzyży. Krajobraz Polski nosi ślady tragedii ludzkich i męczeństwa. Krzyż był jednym z elementów „biżuterii patriotycznej”, popularnej w latach 60. XIX w.

Krzyże nigdy nie były stawiane przypadkowo. Umieszczano je w miejscach istotnych kompozycyjnie, np. w centrum wsi, wyznaczając jej punkt centralny, na obrzeżach osad – wyznaczając ich granicę lub na rozstajach dróg - żegnając podróżnych. Stawiano je w miejscach, gdzie znaleziono podczas prac polowych kości lub na polach bitew dla upamiętnienia poległych. Często towarzyszą ścieżkom do lasu lub znajdują się na skraju pól, stanowiąc swoistego rodzaju drogowskazy, oswajające przestrzeń publiczną. W przypadku takich terenów jak Bieszczady czy Beskid Niski, obiekty te są niejednokrotnie jedynymi dowodami na istnienie tam wsi czy jakiegś działania człowieka.

Krzyże przydrożne są obiektami generującymi wiele problemów natury konserwatorskiej. Pierwszym z nich jest prawo własności. Fakt lokalizacji takich obiektów na gruntach prywatnych, gdzie właściciele decydują o ich wyglądzie i stanie zachowania, w wielu przypadkach staje się dużą barierą w kreowaniu wizerunku tych miejsc. Z pomocą niekiedy przychodzą okoliczni mieszkańcy uważający, że krajobraz jest wspólnym dobrem i należy zachować go zgodnie z tradycją. Ważna w ochronie tego dziedzictwa kulturowego może okazać się działalność stowarzyszeń, fundacji oraz studenckiego ruchu naukowego. Jednakże każdorazowe działanie tego typu powinno zostać najpierw skonsultowane z miejscową ludnością.

Dużym problemem jest również właściwe zagospodarowanie otoczenia tych obiektów. Przy krzyżu wystarczy z reguły posadzić jedno lub dwa drzewa, najlepiej liściaste rodzimych gatunków, których celem jest m.in. ukazywanie przemijalności doczesnego świata. Otoczenie powinno być tłem dla ważnego akcentu kulturowego. Coraz częściej w sąsiedztwie krzyży pojawiają się liczne szpecące układy infrastrukturalne, np. linie elektroenergetyczne lub elektrownie wiatrowe (fot. 4), obce krajobrazowo nawierzchnie (polbruk) oraz nasadzenia roślinne odbiegające od lokalnych tradycji.

W niektórych częściach kraju (Podlasie) występuje znaczna kumulacja obiektów w jednym miejscu. Przesyt, przepych i chęć pokazania się od jak najlepszej strony ma często negatywny wpływ na kreowanie wizerunku strefy sakralnej. Interesujące drewniane obiekty popadają w ruinę, obok mnożą się współczesne formy o mniejszej wartości estetycznej. Kolorowe, odpustowe dekoracje ze sztucznych kwiatów i wstążek wrosły już w wiejski krajobraz.

Fot. 1. Współczesna forma kamiennego krzyża przydrożnego, miejsce kontemplacji i modlitwy w otwartym krajobrazie rolniczym – okolice Nidzicy (województwo warmińsko-mazurskie).

Photo 1. The modern form of roadside stone cross, a place of contemplation and prayer in an open agricultural landscape – around Nidzica (Warmińsko-mazurskie Voivodeship).

Fot. 2. Mnogość krzyży przydrożnych zauważalna na terenach słynących ze swojej religijności – Ostrowite, gmina Dąbrowa Białostocka (województwo podlaskie).

Photo 2. A multitude of roadside crosses noticeable in areas famous for their religion – Ostrowite, commune of Dąbrowa Białostocka (Podlaskie Voivodeship).

Fot. 3. Krzyż przyszlakowy na Tarnicy w Bieszczadach – gmina Cisna (województwo podkarpackie).

Photo 3. Roadside cross – Tarnica in Bieszczady Mountains – commune of Cisna (Podkarpackie Voivodeship).

Fot. 4. Ekspozycja ważnego akcentu kulturowego na tle farmy wiatrowej Łodygowo – Kisielice, gmina Kisielice (województwo warmińsko-mazurskie).

Photo 4. Exposure of an important cultural accent on the background of a wind farm Łodygowo – Kisielice, commune of Kisielice (Warmińsko-mazurskie Voivodeship).

Na terenie Polski pojawiają się coraz częściej wyznawcy innych religii, coraz więcej osób to osoby niewierzące. Niewykluczone, że niedługo będzie trzeba akceptować nowe symbole i znaki krajobrazu. Społeczeństwo polskie musi przygotować się na te nieuniknione przemiany i nauczyć się rozmawiać na ten temat. Krzyż przydrożny nie powinien stać się bowiem elementem gry politycznej i przyczyną konfliktów pomiędzy różnymi grupami społecznymi. Bez wątplenia wrósł już w polski krajobraz i powinien być w nim po prostu należycie lokowany. Jeżeli świadomość społeczeństwa i chęć zachowania takich obiektów wypływa z siły tradycji lokalnej społeczności, można mówić o sytuacji idealnej.

LITERATURA

- Adamowski J., 2011: Motywacje stawiania krzyży i kapliczek przydrożnych [w:] Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci, (red.): J. Adamowski, M. Wójcicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin: 17-36.
- Czerwiński T., 2012: Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce, Sport i Turystyka MUZA SA, Warszawa: 6, 17, 26, 52-73.
- Górecki J., 2012: Przydrożne krzyże i kapliczki,
http://www.montes.pl/Montes12/montes_nr_12_05.htm (28.05.2012 r.).
<http://wpolityce.pl/artykuly/20901-podatek-od-krzyza-nowe-oblicze-walki-z-chrzescijanstwem> (28.05.2012 r.).
http://www.krbrd.gov.pl/stan_brd/stan_brd.htm (24.05.2012 r.).
- Kalinowski Z., 2012: Sacrum krzyża w dziejach Rejowca,
http://kalinowski.weebly.com/uploads/4/9/1/6/4916495/sacrum_krzyza_w_dziejach_rejowre.pdf (04.05.2012 r.).
- Nykiel M., 2012: Podatek od krzyża! Nowe oblicze walki z chrześcijaństwem? Polityka, wydanie internetowe z 4 stycznia 2012 r. (24.05.2012 r.).
- Pelcowa H., 2011: Kapliczki i krzyże przydrożne w ustnych przekazach ludowych [w:] Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci, (red.): J. Adamowski, M. Wójcicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin: 93-95.
- Piechnik A., 2011: Miejsce krzyży i kapliczek przydrożnych w kulturze ludowej (na podstawie ustnych przekazów gwarowych) [w:] Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci, (red.): J. Adamowski, M. Wójcicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin: 103, 106-107.
- Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (Dz.U. 1985 nr 14 poz. 60 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. 2010 nr 243 poz. 1623 z późn. zm.).
- Ziehr W., 1998: Krzyż symbol i rzeczywistość, WAM, PWN, Warszawa-Kraków: 8-522.

Wszystkie fotografie: M. Antolak.

All photos: M. Antolak.